

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ ІЗ ДИСЦИПЛІНИ

ЛЕКЦІЯ 1

Тема: Психолінгвістика як наука про мовленнєву діяльність

План

1. Психолінгвістика як наука. Предмет, напрями, завдання й основні поняття психолінгвістики. Головні проблеми психолінгвістики.
2. Психологічне дослідження мовлення.
3. Історія зародження та розвитку психолінгвістики.
4. Витоки психолінгвістики.
5. Актуальні напрями сучасної психолінгвістики.

Психолінгвістика – маргінальна галузь лінгвістики, спрямована на дослідження розвитку й застосування мовленнєвої здатності як психічного феномена, її реалізації в механізмах породження та сприйняття мовлення в проекції на психічну діяльність людини в її соціально-культурній взаємодії.

Проблема кваліфікації психолінгвістики є дискусійною через те, що психолінгвістичні школи й напрями виникали на різній національній та культурній основі, пов'язані з різними психологічними й лінгвістичними школами. Це зумовлювало різне спрямування й методологічну орієнтацію напрямів і шкіл психолінгвістики. Донедавна психолінгвістику кваліфікували як варіант лінгвістики, як аспект теоретичного мовознавства або наголошували на тому, що вона є суто експериментальною лінгвістичною дисципліною.

Психолінгвістика має різні школи, що варіюють формулювання її мети, завдань, предмета та об'єкта. Предмет психолінгвістики визначають доволі вільно й не завжди обґрунтовано.

Головні *проблеми* психолінгвістики: методологія психолінгвістичних досліджень; моделювання й аналіз процесів породження, сприйняття й розуміння мовлення, механізмів формування в людини мовної здатності; опис організації ментального лексикону; аналіз дитячого мовлення, мовної свідомості й образу світу; дослідження невербальних складників комунікації; дослідження психічних механізмів ефективності спілкування, кодування й декодування текстів; міжкультурне спілкування; оволодіння іншою мовою; проблеми білінгвізму.

Психолінгвістика виникла з необхідності дати теоретичне осмислення низці практичних завдань, для яких власне психологічний чи лінгвістичний підходи виявилися недостатніми. До таких завдань уналежнюємо:

1. Організація мовленнєвого розвитку дошкільника.
2. Навчання іноземній мові.
3. Логопедія.
4. Відновлення мовлення під час його порушення, лікування різних форм афазії та її ускладнень.
5. Міжкультурна комунікація.
6. Інженерне моделювання мовленнєвого спілкування.

Психологічне дослідження мовлення реалізується як динаміко-контекстуальне. Вивчаючи мову в процесі функціонування, тобто як феномен комунікації, психолінгвістика охоплює у своїй сферій того, хто говорить, і того, хто слухає; взаємовпливи, що передбачають це відношення.

Історія зародження та розвитку психолінгвістики. Філософські, психологічні та лінгвістичні витoki психолінгвістики. Уперше в 1913 р. німецький психолог О. Дитріх висловив думку про необхідність особливої наукової дисципліни – психології мови, яка б за завданнями не збігалася ані з психологією, ані з лінгвістикою. У цьому ж році виходить книга ще одного німецького психолога Ф. Кайнца «Психологія мови».

У 1951 році в Корнелльському університеті (США) відбулася конференція лінгвістів і психологів, де оголошено про створення Комітету з лінгвістики й психології. Зародження психолінгвістики як науки датується 1953 р., коли названий Комітет проводив семінар в університеті М. Блумінгтон штату Індіана (США) під керівництвом психологів Ч. Осгуда та Дж. Керрола. Термін психолінгвістика вживався американським психологом Н. Пронко у 1946 р. у статті «Мова та психолінгвістика».

Витoki психолінгвістики: психологічний напрям у мовознавстві; лінгвістична психологія; біхеовіристська й необіхеовіристська психологія; геіштальтпсихологія; американська дескриптивна лінгвістика; радянська теорія мовленнєвої діяльності.

Актуальні напрями сучасної психолінгвістики. Головними проблемами психолінгвістики є породження та сприймання мовлення, до яких долучаються *психолінгвістика тексту та дискурсу (спілкування)*, а також психолінгвістику мовної здатності, проблематика якої лежить у площинах *психосемантики*, проблем внутрішнього лексикону, мовної свідомості, асоціативної граматики, мовної особистості. *Вікова психолінгвістика* займається проблемами розвитку мовної здатності та комунікативної компетенції в широкому розуміння. *Нейропсихолінгвістика* межує з нейрофізіологією й спрямована на дослідження зв'язків мовної здатності, пам'яті, мовленнєвої діяльності людини з функціями головного мозку, нейтронною мережею, проєкційними системами мозку, нейрофізіологічними системами. *Патопсихолінгвістика* досліджує діагностику й мовленнєву симптоматику психічних захворювань із патологією мовлення в умовах несформованості або розпаду особистості. *Етнопсихолінгвістика* охоплює дослідження національно-культурних особливостей вербальної комунікації, відмінностей у мовленнєвій поведінці представників субкультур; розглядає проблеми психічної природи білінгвізму та полілінгвізму. *Лінгвістична гендерологія*, яка не має ще статусу окремої дисципліни, але накопичила значний доробок у вивченні феномену гендера – статі людини з огляду на розподіл між чоловіком і жінкою соціальних функцій, форм діяльності, специфіки поведінки, культурних норм тощо. *Філософський напрям* психолінгвістики представлено дослідженнями проблем взаємовідношення мови й мислення, мови й свідомості, знаковості мислення, ментальності репрезентації знань: форми зберігання та організації. *Соціальний напрям* – *соціопсихолінгвістика* досліджує мову як соціальне явище, передбачає розгляд питань міжособистісної масової комунікації. *Лінгвістичний напрям* охоплює фоносемантичні дослідження, вивчення лексикону людини й логіки мислення, герменевтику (мистецтво пояснення та розуміння текстів). *Психолінгвістика розвитку* досліджує процеси засвоєння і формування мовлення в онтогенезі. *Інженерна психолінгвістика* займається моделюванням вербальної поведінки в системах штучного інтелекту.

ЛЕКЦІЯ 2

Тема: Мовленнєві явища у контексті психолінгвістичного аналізу.

План

1. Мова як багатоаспектний феномен. Мова як діяльність. Поняття діяльності, види діяльності. Терміни «мова», «мовлення», «мовленнєва діяльність». Мова як енергія в роботах В. фон Гумбольдта.
2. Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.
3. Мовна особистість у психолінгвістиці.
4. Мовленнєва здібність: структура, зміст.

Ф. де Соссюр виділяв три принципових мовних явища: власне мову, мовлення й мовленнєву діяльність. Л. Щерба: мовленнєву діяльність, мовленнєву систему (мова), мовленнєвий матеріал (тексти). А. Леонтьєв – мовленнєва здатність, система мови та мовленнєва діяльність.

Із середини 30-х рр. у межах психологічної школи Л. Виготського інтенсивно розвивався діяльнісний підхід. Розгляд мовлення в парадигмі діяльності, а мовленнєвих явищ під кутом діяльнісного фрейму дозволило А. Леонтьєву розробити основні положення теорії мовленнєвої діяльності (ТМД).

Ф. де Соссюр виділяв три принципово мовних явища: мова, мовлення та мовленнєва діяльність. Послідовники Ф де Соссюра давали різне трактування дихотомії мови й мовлення (соціальне – індивідуальне, віртуальне – актуальне, абстрактне – конкретне, синхронія – діахронія, норма – стиль, код – повідомлення та ін.).

Поняття «мовна особистість» обґрунтовує Ю. Караулов, з'ясовуючи, що це ідея, яка демонструє досвід її аналізу й опису, пронизуючи всі аспекти вивчення мови, ламаючи межі між науками, що вивчають людину, яку поза мовою не можна досягнути. У лінгводидактиці М. Пентилюк під МО розуміє «високорозвинену особистість, носія як національно-мовленнєвої, так і загальнолюдської культури, який володіє соціокультурним і мовним запасом, вільно спілкується рідною, державною та іншими мовами в полікультурному просторі, адекватно застосовує набуті полікультурні знання, мовленнєві вміння і навички».

Компоненти МО, окреслені В. Масловою: 1) *ціннісний*; 2) *культурологічний*; 3) *особистісний*. В основі визначених компонентів – національний складник кожного мовця, його знання світу й світосприйняття за допомогою символів, концептів, що складають МКС особистості, її власне ставлення до мови народу, частиною якого вона себе уособлює, міжкультурні знання, уміння й навички, накопичені у звичаях, традиціях, віруваннях народу.

Ю. Караулов, вибудовуючи теоретико-гносеологічну модель структури МО, пропонує виділення трьох рівнів володіння мовою: *нульовий; перший; мотиваційно-прагматичний*, а у філогенезі демонструють етапи формування мовлення, між якими досить важко встановити чіткі межі.

Л. Мацько, підкреслюючи, що МО зможе досягнути його, подолавши кілька етапів становлення й розвитку, а саме: 1) *етап мовної правильності*; 2) *етап інтеріоризації*; 3) *етап насиченості мовою*; 4) *етап адекватного вибору*; 5) *етап володіння фаховою метамовою*.

Мовна здібність – явище виключно складней багатогранне, оскільки виступає у різних об'єктивних якостях: як функція мозку й відображення відношень об'єктивної дійсності, як природне й соціальне, як свідоме й несвідоме, як ідеальне й принципово знакове явище.

Аналіз й узагальнення теоретичних і експериментальних даних вивчення мовленнєвої поведінки людини дозволяють умовно виділити три аспекти в структурі мовних здібностей: мовний механізм; мовна організація людини; мовленнєвий механізм.

ЛЕКЦІЯ 3

Тема: Мовленнєві явища у контексті психолінгвістичного аналізу. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми

План

1. Мовленнєва діяльність, її структура й механізми. Поняття мовленнєвої діяльності в роботах Л. Щерби.
2. Моделі мовленнєвої діяльності.

Поняття *мовленнєвої діяльності* розробляє Л. Щерба, російський лінгвіст, учень І. Бодуена де Куртене, в праці «О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании» (1931 р). Дослідник аналізує три аспекти дослідження мовних явищ як альтернативу сосюрівській дихотомії мови й мовлення: *мовні системи; мовний матеріал; мовленнєву діяльність*. О. Залевська висловила думку про те, що в концепції Л. Щерби наявний ще й четвертий аспект – *мовленнєва організація*.

Психологічний аспект ТМД започаткований Л. Виготським, який трактував мовлення з позиції діяльності, мотивованості, евристичної, соціальної та предметної зумовленості, розробивши фазово-ступеневу теорію процесу продукування мовлення, що покладена в основу моделей породження послідовників його вчення. О. Леонт'єв: ідея фазної побудови діяльності, можливо, належить також представнику Московської психологічної школи С. Рубінштейну. Останній розглядав горизонтальну структуру діяльності у фазах мотивації, орієнтовних дій, реалізації плану і контролю. М. Жинкін висунув теорію внутрішнього мовлення.

Головними принципами теорії мовленнєвої діяльності є:

1. Інтегрованість, цілісність дослідження процесу породження мовлення як низки фаз.
2. Спонтанність аналізу мислення й мовлення з огляду на контроль першого над другим.
3. Мотивованість і цілеспрямованість мовленнєвої діяльності.
4. Послідовний семантизм як обов'язкове урахування значеннєвої природи синтаксичних структур.
5. Предметність мовленнєвої діяльності як кореляція її із середовищем, навколишнім світом; її суспільна та соціальна зумовленість.
6. Вертикальна організація діяльності на всіх рівнях мови.
7. Евристичність організації мовленнєвої діяльності.
8. Імовірнісне прогнозування діяльності на підставі власного досвіду.

Моделі мовленнєвої діяльності:

1. Модель Ч. Осгуда
2. Модель безпосередніх складників.
3. Модель Н. Хомського.
4. Модель І. Шлігера.
5. Модель породження мовлення В. Левелта.
6. Модель Т. Ахутіної.
7. Модель продукування мовлення Л. Виготського.

8. Модель М. Жинкіна.
9. Модель І. Зимньої.
10. Холістична модель О. Залевської.

ЛЕКЦІЯ 4

Тема: Експериментальна психолінгвістика

План

1. Основні поняття й терміни експериментальної психолінгвістики.
2. Асоціативний експеримент у психолінгвістиці.

Питання про можливість використання та про місце експерименту в лінгвістичних дослідженнях уперше поставив у 1938 р. Л. Щерба в статті «Про троякий аспект мовних явищ та про експеримент у мовознавстві». На думку вченого, більшість лінгвістів вивчають мови подібно до того, як це відбувається з мертвими мовами: шляхом накопичення мовного матеріалу у вигляді текстів та подальший аналіз їх. Л. Щерба вважав, що при цьому утворюються мертві словники й граматики.

Метод – це прийом чи засіб, за допомогою якого добуваються факти, що використовуються для доказу положень; сукупність прийомів та операцій пізнання й практичного перетворення дійсності.

У психолінгвістиці використовуються різноманітні методи: спостереження, самоспостереження (інтроспекція), формувальні методи, опитування. Однак найбільш продуктивним є експеримент. *Експеримент* – науково поставлене дослідження, цілеспрямоване вивчення явища в умовах, що суворо враховуються, коли є можливість слідкувати за ходом зміни явища, активно впливати на нього за допомогою комплексів різноманітних засобів і відтворювати це явище щоразу, коли наявними є ті ж умови. Експеримент має такі можливості та переваги: багаторазово в ідеальних для цього умовах спостерігати певне явище; ізолювати явище, що вивчається, чи окремі його елементи; контролювати окремі умови явища, що вивчається: залишати незмінними чи систематично варіювати; перевіряти та перепроверити раніше проведені дослідження шляхом повторення в тих же умовах.

Експеримент – засіб перевірки гіпотези. *Експериментальна гіпотеза* – припущення про деякі відношення між незалежною та залежною змінною.

Система класифікації експериментів:

- за загальним характером головного завдання дослідження;
- за характером конкретного досліджуваного завдання;
- за характером експериментального матеріалу;
- за особливостями учасників дослідження;
- за умовами проведення експерименту;
- за характером операцій;
- за характером експериментальних даних, що отримуються.
- за способом формування мовної здатності: формувальний; навчальний.

2. *Асоціативний експеримент у психолінгвістиці*. **Асоціація** – динамічний тимчасовий нервовий зв'язок між двома й більше психічними явищами, а також їхніми позначеннями в мові, який утворюється за певних умов на підставі умовного рефлексу суб'єктивного реагування на відповідні стимули. *Фактична* асоціація відображає реальні зв'язки між явищами в дійсності. *Індивідуальна* асоціація ґрунтується на суб'єктивному

досвіді, особистісних переживаннях та стосунках. Асоціативний експеримент може ґрунтуватися на будь-яких видах асоціацій.

Асоціативний експеримент є методом установлення асоціацій.

Види асоціативного експерименту: *вільний, ланцюжковий, спрямований, психофізіологічний асоціативний експеримент.*

ЛЕКЦІЯ 5

Тема: Філогенез мови

План

1. Філогенез мови.
2. Теорія походження мови.

Філогенез мови – історичний процес виникнення й розвитку мови загалом.

Оскільки момент філогенезисного зародження мови є невизначеним, Паризька лінгвістична спілка у 1865 р. (через сім років після праці Ч. Дарвіна) у своєму статуті заборонила полеміку про походження мови.

У 1873 р. Лондонська філологічна спілка постановила, що подібні питання не входять у сферу інтересів власне лінгвістики, а вирішення їх без потреби.

Французький лінгвіст Д. Премак, автор книги про еволюцію мови, зауважує, що людська мова – перешкода для теорії еволюції, яку не можна подолати. Еволюціоністам ніяк не вдається знайти пояснення незвичайному різноманіттю мов, складність їх, а також факт, що діти оволодівають навичками усного мовлення, коли їм сповнюється лише 4 роки. Володіння мовою характерне тільки для людини.

Дослідження філогенезу мови ускладнює відсутність прямих фактів та доказів цього процесу. Основою для висунення гіпотез появи вербальної комунікації є: результати досліджень сучасних мов, мов древніх цивілізацій, мертвих мов, мов корінного населення Африки, південної Америки; непрямі палеонтологічні дані й археологічні складові «культурного пласту».

Теорії походження мови:

1. Виникнення мови зі звуків, що успадковані від тваринних предків.
2. Створення мови силою людського розуму.
3. Звуконаслідування.
4. Трудова теорія виникнення мови (теорія трудових викриків).
5. Жестова теорія виникнення мови.

ЛЕКЦІЯ 6

Психолінгвістичний аналіз онтогенезу мовлення

План

1. Онтогенез мовлення.
2. Передумови виникнення потреби у спілкуванні.

Онтогенез мовлення – це процес становлення й розвитку мовлення окремого індивіда. У психолінгвістиці проблема онтогенезу мовлення передбачає дослідження процесів виникнення й формування в дитини мовної здатності. В. фон Гумбольдт уважав, що онтогенез мовлення є розвитком мовної здатності з віком і вправами. Підґрунтям цієї проблеми є доробок генетичної психології, основоположником якої став швейцарський психолог Ж. Піаже, який розробив теорію мисленнево-

мовленнєвогорозвитку, згідно з якою розвиток мовлення дитини здійснюється на підставі її діалогу з іншими людьми, самим собою та світом об'єктів, проте під час народження в дитини наявні деякі «недиференційовані схеми», завдяки яким через досвід формується інтелект, а далі на його підставі створюються абстрактні граматичні знання й відбувається оволодіння мовою.

У 1955 р. Ж. Піаже сформулював гіпотезу стадіальності інтелектуального розвитку дитини як єдності процесів асиміляції, акомодатції, адаптації та ін., згідно з якою дитина проходить такі стадії:

1. Сенсомоторну.
2. Період репрезентативного інтелекту.
3. Період пропозиційних, або формальних операцій.

У сучасній психолінгвістиці альтернативними є дві концепції онтогенезу мовлення: нативізм і діяльнісна теорія розвитку мовлення. Нативізм – концепція вродженості певної мовної бази, яка дає змогу дітям оволодіти мовою до чотирьох років, засвоївши великий масив знань, норм і правил про мовні механізми, зважаючи на те, що ніхто не корегує граматичної правильності її мовлення. Головні постулати викладено в книзі Н. Хомського «Аспекти теорії синтаксису». Н. Хомський також висунув гіпотезу про так звану «модульність» мозку.

Концепція онтогенезу мовлення радянської психолінгвістики протилежна положенню нативізму й ґрунтується на діялісно-евристичній теорії Л. Виготського. Услід за Л. Виготським, представники Московської психологічної школи доводили, що підґрунтям для засвоєння мови є санкціоновані суспільством норми та способи спілкування. Найближчим від усіх для розуміння характеру і функцій егоцентричності мови дитини був С. Рубінштейн. Він звернув увагу на те, що егоцентричне мовлення зовсім не направлено на невідомо куди: навпаки, його адресат явний. Це сама дитина, яка говорить, – вона ставить питання й відповідає сама собі. Тим самим егоцентричне мовлення не є у своїй суті монологом – це діалог із самим собою.

2. Передумови виникнення потреби в спілкуванні. У перші місяці життя дитини відбувається постійне оформлення потреб у спілкуванні з дорослими. Об'єктивно говорити про існування такої потреби можна на основі чотирьох критеріїв (за Н. Авдєєвою):

1. Увага й цікавість до дорослого, що відображаються направленість дитини на пізнання дорослого.
2. Емоційні вияви за відношенням до дорослого, що виражають оцінку дорослого дитиною.
3. Ініціативні дії дитини для того, щоб звернути увагу дорослого.
4. Виникнення чуттєвості дитини до ставлення дорослого.

ЛЕКЦІЯ 7

Дитяче мовлення

План

1. Особливості дитячого мовлення.
2. Ігрові лінгвістичні «породження» у мовленні дитини.
3. «Проблемні» діти: мовлення, інтелект, знаки.

Дитяче мовлення вивчали психологи й лінгвісти, намагаючись вирішити найрізноманітніші завдання.

У період розвитку мовленнєвої здатності наявний сензитивний період (до 4-5 років), під час якого дитина засвоює синтаксис, основний словниковий запас і значення слів так, що користується цим вільно. До цього віку в психіці дитини відбувається велика робота для засвоєння мовленнєвих норм і значень слів, що починається з виділення нею з хаотичного потоку звуків окремих, стійких, таких, що повторюються, звукокомплексів і співвідношень їх із певними предметами. Таку концепцію висунув у 50-х рр. ХХ ст. американський лінгвіст Н. Хомський. Основна ідея концепції полягає в тому, що в основі будь-якої мовленнєвої практики лежить вихідна, універсальна граматична структура, яка забезпечує побудову породжуючих граматик вже конкретних мов. Н. Хомський в основу мовленнєвої практики поклав набір граматичних правил, які апріорно уже наявні в психіці людини. Програма отримала назву «універсальна граматика» і представляє собою схему таку: Універсальна граматична структура → 2. Глибинна мовленнєва структура окремої мови → 3. Поверхнева мовленнєва структура окремої мови → 4. Мовлення, що звучить.

На вроджену закономірність розвитку мовлення вказує те, що вусіх дітей мовлення розвивається одними й тими ж етапами. Перший крик і плач переходить у гукання, лепет, що спостерігається і у глухих від народження дітей (2-6 місяців), потім – «розмова-спів» – багаторазове повторення вимови окремих звуків та звукокомплексів (8-10 місяців). У віці 9-12 місяців з'являються перші дитячі слова; до 1,5-2-х років іде період скритого накопичення слів, потім лінгвістичний «вибух», що супроводжується комбінуванням слів. У 2,5 років з'являється можливість використовувати часи й відмінки, і з цього часу починається дитяче словотворення, яке триває до 4-х років. Після цього дитина вже правильно використовує граматику рідної мови зі всіма її винятками із правил.

О. Леонт'єв розглядає три головних етапи розвитку дитячого мовлення до 3-х років: домовленнєвий, догматичний етап первинного засвоєння мови, етап засвоєння граматики.

Основні ігрові лінгвістичні «породження» в мовленні дитини:

1. Створення неологізмів (із будь-яких частин мови), комбінуючи ці слова: духла (від духи), відскорлупати (яйце), намакаронитися (наїстися макаронів), відсонитися (випатися), замолотити (цвях), відмухуватися тощо.

2. Використання слів, які більш зрозуміло відображають предмет, на який вказується: тепломір (термометр), паукіна (паутина), одівало та обувало, обувки (те, що одягають та взувають), копатка (лопатка) та ін.

3. Буквалізми: любовниця – та, яку люблять; баранка – жінка барана; та ін.

4. Розподіл жіночого та чоловічого роду: мужчин (замість мужчины).

5. Утворення слів через відокремлення префіксів: совісний – безсовісний; чайно – нечаяно.

6. Неологізми за аналогією: гуси йдуть гуськом, а качки – качком?

7. Утворення прикметників: зубовний лікар, черв'яче яблуко, дочкаста мама.

8. З'єднання слів: бронімецька машина.

9. Розділення слів: та буретка, етажерка.

10. Утворення ступенів порівняння: більший – більшіший.

11. Визначення одного поняття через інше: страус – це жирафа, тільки птах; мишині пташенята (мишенята); у дяді голова боса.

12. Утворення власних антонімів: погода сира – варена, вода стояча – лежача.

13. Створення рим: глухий – слухий, відкритка – закритка.

14. Створення слів беззмистовних, проте, які мають чітку граматичну структуру слів рідної мови і пов'язаних ритмом: муцики, пуцики, дуцики, дуцики, люцики, бум.

15. Гра у змістові перевертання: породження тексту, який синтаксично правильний, проте порушується семантично. Суть гри – у відокремленні змісту від синтаксичної структури, або значення від знака.

Особливості дитячого мовлення:

1. Основним способом організації ритмічного мовлення виступає хорей – ай-дуду-дуду-дуду // сидить ворон на дубу.

2. У дитини до 4-5 років має місце ритм синтезія: вона й поет, і танцівник; потім настає диференціація – мовлення, навіть ритмічне, стає самодостатнім феноменом; семантичні порушення зникають, мовлення стає правильним і втрачає свій відтінок дитячості.

3. У мовленні дитини, крім власне назв предметів, займенників і прислівників, багато дієслів та віддієслівних іменників і дуже мало прикметників (3-4%). Отже, дитина сприймає світ через дію, а не через описання її.

Дитяче мовлення розвивається за напрямками:

- 1) від слова-фрази до диференційованої повноцінної фрази;
- 2) від контекстуальної (зрозумілої лише у певній ситуації) до абстрактної;
- 3) від 1-2-х складових слів до повноцінних;
- 4) від використання слів, що придумані самостійно до семантично прийнятої лексики;
- 5) від лексики, що виникає у діях до описової та називної;
- 6) від ритмічної до прози.

Розвиток мовлення у «проблемних дітей». Відомим є факт, що певний відсоток дітей народжуються з такими психофізіологічними порушеннями, які не дають можливості оволодіти рідною мовою. Це глухі діти, діти, які рано оглухли, які погано бачать та погано чують; діти, які добре чують та бачать, проте з обмеженими ураженнями мозку та ін. До проблем розвитку мовлення слід також віднести мовленнєві розлади, пов'язані ускладненою артикуляцією, нездатністю розуміти переносні значення, відсутність інтонаційної модуляції, уперте мовчання (мутацізм) або багатослів'я, беззмистовні повтори (вербигерація), повторення мовних засобів співрозмовника (ехолалія), часті повтори (персевірація) тощо. До форм розладу мовлення відносяться також фонетичні: дистонія – розлад фонації через патологічні зміни голосового апарату; брадилалію – патологічно уповільнений темп мовлення; тахілалію – патологічно прискорений темп мовлення; заїкання (логоневроз), що спостерігається в ранньому дитинстві або може бути реакцією на сильний вплив; дислалія – порушення вимови звуків при нормальному слухові; риналолію – порушення тембру голосу й вимови, зумовлене дефектами мовного апарату (у ніс).

До таких дітей належать також аутичні діти. У них збережені органи слуху та зору, не виявляється ураження мозку. Проте, науці до сьогодні не зрозуміло, чому для таких дітей не є важливим процес комунікації, що й призводить до нерозвинутого мовлення. Інтелект у таких дітей теж розвивається дуже повільно, а якщо й досягає певного рівня, то за своєю структурою є своєрідним та дисгармонійним.

ЛЕКЦІЯ 8

Психолінгвістика та оволодіння нерідною мовою

План

1. Проблеми двомовності й культура: «вимушена» двомовність і «напівкультура».
2. Двомовність: за і проти.
3. Рання двомовність.
4. Розвиток «двомовної» дитини.
5. Раннє навчання нерідної мови як система ознайомлення зі знаковими операціями.
6. Розуміння іншомовного тексту.

Явище білінгвізму можна розглядати з двох точок зору. З одного боку, білінгвізм або двомовність – це умовно вільне використання індивідом двох мов; з іншого боку, білінгвізм – це така мовна ситуація, за якої у мовній спільноті панують дві мови.

Типи двомовності. Вчені розрізняють багато типів двомовності, однак варто зазначити деякі з них: збалансована; змішана; координативна; субординативна.

До особливостей індивідуального білінгвізму уналежнюємо: дитячий білінгвізм, білінгвальну сім'ю, кодові переключення білінгвів, мовнусамоідентифікацію білінгвів.

Питання про наслідки двомовності та двокультурності дискутується вже продовж щонайменше п'ятдесятьох років. Одні твердять, що двомовність гальмує навчальний прогрес, інші обстоюють думку, що вона сприяє такому прогресові.

Уважні дослідження цього питання й наукові розвідки шістдесятих і сімдесятих років із багатьох частин світу показали, що двомовність може позитивно впливати на пізнавальні здібності й мовний розвиток дитини. Так, наприклад, у 1962 р. два канадські психологи Піл і Лямберт порівняли французько-англійських двомовних дітей з одномовними французькими дітьми. Дослідники стверджували, що в перевірках, призначених для вимірювання інтелектуальних здібностей, двомовні діти досягнули вищий рівень розвитку, особливо в тих, які вимагають перетворення співвідношень та понять, як наприклад, при маніпуляції з фігурами й приведенні до ладу малюнків.

Піл і Лямберт припускають, що двомовні діти, маючи два мовні знаки для кожного предмету, виробляють концепцію явищ і подій у термінах їх головних властивостей, без залежності від лінгвістичних знаків. Таким способом вони розвивають більше здібностей в абстрактному мисленні. Двомовність наче звільняє дитину від деспотизму слова. Ця гіпотеза знайшла підтвердження в дослідженні, яке провела в 1972 р. у Південній Африці психолог Танко-Воррап. Вона досліджувала одномовних та двомовних дітей, які говорили англійською та африкансько-голландською мовами. Результати її експерименту показали, що двомовні діти мають тенденцію ізолювати звук від значення слова на 2-3 роки раніше від одномовних дітей.

Аналогічні відкриття інших дослідників спричинили появу нового зацікавлення проблемою відношення між двомовністю і розумовим розвитком дитини.

Рання двомовність. Одним із перших (1915 р.) думку про шкоду ранньої двомовності висловив представник школи асоціативної психології І. Епштейн. На його думку, мислення – це асоціації між поняттями й словами. Якщо одному й тому ж поняттю **С** в одній мові відповідає слово **А**, то в іншій мові – слово **В**, відтак асоціація, що встановлена «слово-поняття» **АС** заважає встановитися іншій асоціації – **ВС**. Якщо все ж таки утворюються дві асоціації **АВ** та **АС**, то вони конфліктують одна з одною.

Роздуми такого роду відповідали тодішнім досить примітивним уявленням про відношення між мовою й мисленням. Сучасник І. Епштейна дослідник дитячого мовлення У. Стерн практично за тими ж причинами притримувався протилежної точки

зору. Він писав, що відмінності між мовами – це могутній стимул для порівняння й розмежування, для розуміння змісту понять в установлених межах, для пояснення найтонших нюансів значення.

Думка про позитивний вплив ранньої двомовності на здібності до вивчення мов ґрунтується на природному передбаченні про те, що двомовному індивіду легше вивчити третю мову тому, що він має більший досвід у вивченні мов загалом. Якщо відволіктися від соціально-психологічних факторів, то сама по собі подібна думка досить переконлива. Загалом більш суттєвим є не та обставина, що дитина буде вимушена оволодіти двома мовами із раннього віку, а те, в яких умовах ця двомовність виникла та реалізувалася.

Розвиток двомовної дитини. Найбільш цікаві дослідження в галузі вивчення ранньої дитячої двомовності зроблено грузинським психологом Наталлою Імедадзе. Найбільш сприятливими для розвитку ранньої двомовності є ситуації, коли наявними є принцип «одне обличчя – одна мова». Дотримання цього принципу – це строга обумовленість вибору мови спілкування старшим учасником комунікації.

Важливість досліджень Імедадзе в тому, що їй вдалося прослідкувати деякі фази, стадії в становленні реальної двомовної системи, що зберігається під час дотримання принципу «одне обличчя – одна мова». Це такі стадії:

1. Стадія змішування двох мов.
2. Стадія повної лексичної і граматичної диференціації двох мов.

ЛЕКЦІЯ 9

Тема: Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті

План

1. Сприйняття мовлення.
2. Розуміння мовлення як мисленнєво-мнемічний процес, моделювання розуміння мовлення.
3. Породження мовлення.

Сприйняття й розуміння мовлення відбувається миттєво, оскільки роботу мовленнєвого механізму ми не усвідомлюємо, вони є «невловимі» та ніяк особливо не виділяються. Про трудність цього процесу ми згадуємо лише тоді, коли людина когось не розуміє. Це змушує замислитися про явище, як про досить важку багаторівневу переробку знакової інформації, що сприймається: чи стало нерозуміння помилкою ідентифікаційних знаків (звуко-, буквospівідношень), результатом незнання слів, виразів, граматичних конструкцій, чи трудність побудови змісту висновків.

Процес сприйняття й відтворення тексту (мовлення) є ієрархічною системою, де в тісній взаємодії виступають нижчий, сенсорний, та вищий, смисловий, рівні. Розуміння досягається через важку багатоетапну переробку сигналу, що сприймається. Відповідно до класичної моделі сприйняття мовлення (запропоновано І. Зимньою), існує три рівні мовленнєвого сприйняття: рівень розпізнавання, рівень розбірливості мовлення, змістове сприйняття: осмислення упорядкованих звукосполучень.

За Л. Цветковою, процес сприйняття мовлення має три взаємодіючі рівні його структурної організації: сенсомоторний, лінгвістичний, психологічний.

Існує низка теорій, що описують механізм впізнання мовленнєвих сигналів. Найбільш аргументованими є акустична та моторна теорії.

Породження мовлення – це один із двох головних процесів мовленнєвої діяльності (крім сприйняття мовлення), який полягає у плануванні та реалізації мовлення у звуках

та графічних знаках. Це сукупність дій, що переходять від мовленнєвого наміру до тексту, який звучить, і є доступним для сприйняття. Процес породження мовлення називають ще процесом вербалізації мовлення.

ЛЕКЦІЯ 10

Тема: Поняття тексту в психолінгвістиці

План

1. Поняття тексту в психолінгвістиці та лінгвістиці.
2. Категорійна ієрархія тексту (цілісність, зв'язність, членованість).
3. Параметри і категорії тексту.
4. Інтерпретація тексту як результат переведення змісту повідомлення.

Виявлення суті психолінгвістичного підходу до вивчення тексту передбачає вивчення тих рис, що відрізняють цей підхід від лінгвістичного. По-перше, основною рисою психолінгвістики, що відрізняє її від лінгвістики, є врахування фактору контексту – ситуації (фрагмента дійсності з відповідними соціальними умовами), у якій місце має вироблення чи/або сприйняття мовленнєвого витвору. По-друге, психолінгвістика акцентує фактор мовленнєвої особистості – рефлексію особистості продуцента/реципієнта під час породження й сприйняття мовлення.

В. Белянін розглядає текст як опредмечену форму рефлексії особистості продуцента і пропонує типологію текстів за критерієм емоційно-змістової домінанти, яка є типологічною характеристикою особистості. Вчений виходить із того, що кожен мовленнєвий елемент тексту обумовлений не тільки лінгвістичними, але й психологічними закономірностями: структуру будь-якого художнього тексту можна співвіднести з тим чи іншим типом акцентуації людської свідомості.

У психолінгвістичній теорії текстом вважають будь-яке послідовне вираження будь-якого змісту, однак не обов'язково писемного.

У свідомості текст також уявляється як виключно природньомовленнєвий продукт. Однак його «вербальність» слід розглядати в найбільш широкому семіотичному змісті. Знаковою системою тексту може бути звуковий семіотичний субстрат, якщо він сприймається на слух; візуальний семіотичний субстрат під час зорового сприйняття; тактильний семіотичний субстрат під час сприйняття за допомогою відчуттів (мова Брайля). Текстом поряд із літературним твором також називають і музичний твір, і твір мистецтва, і балет, і німий фільм.

Категорійна ієрархія тексту. З огляду на системність та лінійність поєднання усіх виражальних мовних засобів у межах певного мовленнєвого відрізка (тексту) текст характеризується ознаками: зв'язність, цілісність, членованість.

Елементами тексту слід вважати рубрики, основний текстовий блок (корпус тексту), автор тексту, абзац, виноску, рядок, графічне слово, графічне речення, літеру та пунктуаційний знак.

До одиниць тексту відносяться такі фрагменти тексту, що мають особливу семантику й стандартизоване характерне оформлення: переліки, цитати, посилання, дати, числа, скорочення, знаки, власні назви, умовні позначення.

3. *Параметри і категорії тексту.* Текст – це, безперечно, дане, що має свої, притаманні тільки йому, параметри й категорії, це комунікативно-психологічне явище, яке існує тільки в момент його творення або сприймання. Текст поза написанням і читанням не існує.

Особливістю кожного тексту є характерний тільки для нього зв'язок виділених структур. На основі повторюваних у різних творах зв'язків структур виділяються типи текстів, або текстові жанри.

Тексти класифікують за різними параметрами: за формою мовленнєвої презентації; за стилями та жанрами; за способом викладу; за формою спілкування; за експресивністю мовлення.

4. *Інтерпретація тексту.* Різноманітність підходів до тексту дає не тільки неосяжний простір для досліджень, а й нові складнощі в ході оцінювання особливостей тексту як матеріальної форми твору. Одна з них – пошук точного критерію для інтерпретації того чи того елемента тексту у відповідному ключі – як символу або як знака, міфологічного підтексту тощо, а також для інтепретації тексту як системи цих елементів. Водночас серед такої неосяжної різноманітності привертають увагу дві виразні тенденції:

1. Прагнення розшифрувати текст, знайти в ньому прихований зміст;
2. Зворотна попередня оцінка тексту як ілюстрації якогось вищого принципу, ідеї або проблеми.

Лекція 11

Тема: Психолінгвістичні проблеми мовленнєвого мислення

План

1. Мислення і мова.
2. Проблеми внутрішнього мовлення.
3. Дуальна організація роботи головного мозку.

Мислення і мова є взаємозв'язаними. З одного боку, Л. Виготський акцентував один принциповий момент: тільки на відомій, відносно високій стадії розвитку мислення, стає можливим найбільше відкриття в житті дитини – для того, щоб «відкрити» мовлення, слід мислити. З іншого – експериментальні дослідження Ж. Піаже продемонстрували, що граматику в розвитку дитини йде попереду її логіки. Дитина правильно будує складнопідрядні речення зі сполучниками, що виражають причинно-наслідкові та часові зв'язки, не усвідомлюючи при цьому змістової сторони цих сполучників.

Ще задовго до досліджень Ж. Піаже О. Потебня висловив думку, що вроджені категорії часу, простору, причини тощо люди не мають. Ці категорії народжуються зі здатністю чуттєвого сприйняття, але вони оформлюються в процесі оволодіння словом. В. Белянін зазначає, що знаки мови фіксують національні особливості мислення й поведінки, тим самим впливаючи на розуміння світу. В історії етнопсихолінгвістики ідея про детерміновану роль мови у формуванні така званого «розумового ландшафту в більш категоричній формі відобраена в «гіпотезі лінгвістичної відносності» Е. Сепіра та Б. Уорфа. Вона підтверджує, що ми сприймаємо ті чи інші явища так чи інакше, дякуючи тому, що мовні норми нашого суспільства передбачають певну форму вираження.

О. Леонтьєв наголошував, що мова, яка використовується, як опора в психічній діяльності людини, ніяким чином не диктує шляхи діяльності, способи здійснення її. Очевидним є той факт, що характер зв'язку мислення й мови неоднозначний. Ніякою мірою не можна категорично заявляти про первинність чи детермінованість одного явища іншим. Л. Виготський вважав, що криві розвитку мислення і мови багаторазово сходяться й розходяться, перехрещуються, вирівнюються в окремі періоди та йдуть паралельно, навіть зливаються в окремих своїх частинах, потім знову розходяться.

Мислення буває без мови (мовлення). Навіть мавпа може здогадатися, як за допомогою палки можна дістати банан. Це практичне мислення. Наглядно-образне мислення властиве людям творчості. Воно є типовим для дитини дошкільного віку.

У мові також не все і не завжди відноситься до мислення, наприклад, вигуки (Ах!, Ох!), утилітарні питання (Котра година?). За допомогою мови ми встановлюємо контакт (Привіт! Як справи?), однак тут теж немає безпосереднього звернення до мислення. Вислови, що є актом вираження турботи та занепокоєння, волевиявлення (Не смій! Не бери!). Отже, мова «обслуговує» не тільки мислення, а й інші сфери нашої свідомості.

Однак, праві й ті учені, які стверджують, що мислення й мова нероздільно пов'язані. Існують різні рівні абстракції мислення. В залежності від того ми можемо розрізнити елементарне мислення найпростішого рівня (у людиноподібних), дитяче мислення, мислення підлітка, мислення людини з високими здібностями, мислення генія тощо. Високого рівня абстрактності мислення можна досягнути тільки за допомогою оволодіння людиною мови його середовища.

Вербально-логічне мислення можна визначити як вищу форму мислення, за допомогою якого людина може відображати складні зв'язки, відношення, формувати поняття, робити висновки, вирішувати складні теоретичні завдання за допомогою ментального коду природомовленнєвих знаків. Завдяки оволодінню знаковою комунікативною системою у свідомості формується особливий ментальний код, який дозволяє мислити абстрактно, концептуально, будувати догади, робити висновки, вирішувати інтелектуальні завдання. Цей ментальний код – основа логічних форм мислення: поняття, судження, умовиводи.

Основними формами абстрактного мислення традиційно вважають поняття, судження та умовивід.

Зв'язок мислення й мови безпосередньо виявляється у внутрішньому мовленні, що є важливим універсальним механізмом розумової діяльності людини. У найбільш чіткій формі воно проявляється під час мисленнєвого планування, запам'ятовування, читання «про себе» тощо. Л. Виготський зауважує, що, якщо мислення втілюється в слово у внутрішньому мовленні (під час говоріння), то слово вмирає у внутрішньому мовленні, народжуючи думку (під час сприйняття мовлення). Виділяють дві фази внутрішнього мовлення: нерозчленована – власне внутрішнє мовлення чи внутрішнє програмування; розчленована – внутрішнє приговорювання.

Дуальна організація роботи головного мозку. Вже більше століття клінічні дані свідчать про те, що півкулі мозку виконують різні функції. Міжпівкульова асиметрія психічних процесів – функційна спеціалізація півкуль головного мозку.

Більш ніж вікова історія анатомічних, морфологічних біохімічних, нейрофізіологічних і психофізіологічних досліджень асиметрії великих півкуль головного мозку в людини свідчить про існування особливого білатерального принципу побудови та реалізації таких важливих функцій головного мозку, як сприйняття, увага, пам'ять, мислення і мовлення.

ІНСТРУКТИВНО-МЕТОДИЧНІ МАТЕРІАЛИ ДО ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 1

Тема: Психолінгвістика як наука про мовленнєву діяльність

План

6. Психолінгвістика як наука. Предмет, напрями, завдання та основні поняття психолінгвістики. Головні проблеми психолінгвістики.

7. Психологічне дослідження мовлення.

8. Історія зародження та розвитку психолінгвістики. Філософські, психологічні та лінгвістичні витоки психолінгвістики.

9. Актуальні напрями сучасної психолінгвістики.

Студенти повинні знати: місце і роль психолінгвістики як маргінальної галузі мовознавства; предмет, напрями, завдання та основні поняття психолінгвістики; головні проблеми психолінгвістики; історію зародження та розвитку психолінгвістики; філософські, психологічні та лінгвістичні витоки психолінгвістики; актуальні напрями сучасної психолінгвістики.

Студенти повинні вміти: визначати предмет, напрями, завдання та основні поняття психолінгвістики; аналізувати філософські, психологічні та лінгвістичні витоки психолінгвістики; характеризувати основні етапи становлення та розвитку психолінгвістики як науки.

Ключові слова: психолінгвістика, маргінальна галузь, витоки психолінгвістики, мова, мовленнєва діяльність, мовна здатність, витоки психолінгвістики (психологічний напрям у мовознавстві, лінгвістична психологія, біхеовіристська й необіхеовіристська психологія, американська дескриптивна лінгвістика, радянська теорія мовленнєвої діяльності), напрями психолінгвістики (вікова психолінгвістика, нейропсихолінгвістика, патопсихолінгвістика, етнопсихолінгвістика, лінгвістична гендерологія, філософський напрям психолінгвістики, соціопсихолінгвістика, лінгвістичний напрям, інженерна психолінгвістика).

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Охарактеризуйте психолінгвістику як маргінальну галузь лінгвістики.
2. Дайте визначення предмета та об'єкта психолінгвістики.
3. Охарактеризуйте коло проблем, які вирішує психолінгвістика.
4. Визначте, які практичні завдання вирішує психолінгвістика.
5. У чому полягає суть психологічного дослідження мовлення?
6. До якого результату у ході проведення семінару досягнуто Ч. Осгудом та Дж. Керролом у галузі створення нової дисципліни?
7. Яке місце займає генеративізм як один із витоків сучасної психолінгвістики.
8. Яку роль відіграла біхевіористська та необіхевіористська психологія у становленні психолінгвістики?
9. Охарактеризуйте місце дескриптивної лінгвістики та роль Л. Блумфілда.
10. Визначте проблематику та дослідницькі принципи радянської теорії мовленнєвої діяльності.
11. Які періоди зародження та розвитку психолінгвістики визначає у своїй класифікації О. Залевська?

12. Охарактеризуйте актуальні напрямки сучасної психолінгвістики.
13. Підготуйте повідомлення на тему:
  - Значення доробку Бодуена де Куртена у становлення психолінгвістики.
  - Біологічна концепція мови А. Шлейхера.
  - Х. Штейнталь – основоположник психологічного напрямку в мовознавстві.
  - Внесок Л. Блумфілда у розвиток біхеовіризму.
  - Концепція зв'язку мовлення й думки, духу народу; мови як витвору народної мовної свідомості, психологічної мовленнєвої організації індивіда у працях О. Потебні.
  - Нейропсихолінгвістика як дослідження психофізіологічних механізмів породження й розпізнавання мовлення.
  - Актуальні питання патопсихолінгвістики.
  - Перспективи розвитку лінгвістичної гендерології та її вплив на психолінгвістику.
  - Моделюванням вербальної поведінки у системах штучного інтелекту.
  - Психолінгвістика у колі суміжних наук. Прикладні аспекти психолінгвістики.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 2

Тема: Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми

План

1. Мова як багатоаспектний феномен. Мова як діяльність. Поняття діяльності, види діяльності. Терміни «мова», «мовлення», «мовленнєва діяльність». Мова як енергія в роботах В. фон Гумбольдта.
2. Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.
3. Мовна особистість у психолінгвістиці.
4. Мовна здібність: структура, зміст.
5. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Поняття мовленнєвої діяльності в роботах Л. Щерби.
6. Моделі мовленнєвої діяльності.

Студенти повинні знати: поняття «мова» як багатоаспектний феномен та «мова» як діяльність; поняття «мовна особистість»; структуру мовної здібності; діяльності, види діяльності; структуру та механізми мовленнєвої діяльності; моделі мовленнєвої діяльності.

Студенти повинні вміти: характеризувати мову як діяльність; робити порівняльну характеристику мови і мовлення та теорії діяльності і теорії мовленнєвої діяльності; визначати структуру мовної здібності та мовленнєвої діяльності.

Ключові слова: мова, мовлення, комунікація, мовленнєва компетенція, культурно-мовна компетенція, мовна особистість, мовна свідомість, діяльність, мовна здібність, мовна діяльність, мовний механізм, мовна організація людини, мовленнєва діяльність, теорія мовленнєвої діяльності, мовленнєва організація, структура та механізми мовленнєвої діяльності; моделі мовленнєвої діяльності.

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Психологічна характеристика мови і мовлення
2. Чому В. фон Гумбольдт визначав мову як енергію?
3. З якою метою була створена загальнопсихологічна теорія діяльності?
4. Яка основна передумова дозволила А. Леонтьєву розробити основні положення теорії мовленнєвої діяльності (ТМД)?
5. Дайте характеристику мовлення у понятійній системі теорії діяльності.

6. Що таке мовна здібність? Які аспекти можна виділити у структурі мовної здібності?
7. Охарактеризуйте дві протилежні точки зору з питань природи мовної здібності.
8. Яка структура мовної організації людини?
9. Дайте визначення мовленнєвого механізму як аспекту мовні здібності.
10. Як виявляється свідоме і несвідоме у роботі мовленнєвого механізму?
11. Які аспекти дослідження мови розглядає Л. Щерба?
12. Що таке мовленнєва організація? Хто заявив про існування цього аспекту?
13. Чому, на вашу думку, О. Залевська висловила думку про те, що в концепції Л. Щерби наявний ще й четвертий аспект? Що це за аспект?
14. Ким започатковано психологічний аспект теорії мовленнєвої діяльності?
15. Визначте головні принципи теорії мовленнєвої діяльності.
16. Охарактеризуйте моделі мовленнєвої діяльності: модель Ч. Осгуда; модель безпосередніх складників; модель Н. Хомського; модель І. Шлігера; модель В. Левелта; модель Т. Ахутіної; модель Л. Виготського; модель М. Жинкіна; модель І. Зимньої; модель О. Залевської.
17. Випишіть тлумачення таких термінів: мова, мовлення, мовна компетенція, мовленнєва компетенція, мовленнєва діяльність, комунікація, культурно-мовна компетенція, мовна особистість, національно-мовна особистість, мовна свідомість, теорія мовленнєвої діяльності.
18. Підготуйте повідомлення на тему:
  - Мова як енергія в роботах В. фон Гумбольдта.
  - Експлікація психіки й мовленнєва поведінка особистості (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн).

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 3

Тема: Експериментальна психолінгвістика

План

3. Основні поняття і терміни експериментальної психолінгвістики.
4. Асоціативний експеримент у психолінгвістиці.

Студенти повинні знати: основні поняття і терміни експериментальної психолінгвістики; дослідження Л. Щерби про шляхи вивчення мов; класифікацію експериментів у психолінгвістиці; види асоціативного експерименту та методику його проведення.

Студенти повинні вміти: проводити асоціативні експерименти та аналізувати їх.

Ключові слова: метод, експеримент, експериментальна методика, види експериментів, асоціативний експеримент, асоціація, критерії аналізу даних асоціативного експерименту.

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Якої думки дотримувався Л. Щерба стосовно використання методики експерименту для аналізу мовних явищ?
2. Які позитивні якості визначають експеримент як метод навчання?
3. Які класифікації методів відомі у психолінгвістичній науці?
4. Що таке асоціація? Визначте її види.
5. Опишіть основні етапи історії виникнення асоціативного експерименту.

6. У чому, на вашу думку, полягає суть методу вільних асоціацій? Які діагностичні можливості його використання?
7. Опишіть умови і особливості ланцюжкового асоціативного експерименту.
8. Що таке спрямований асоціативний експеримент? Які його переваги?
9. Визначте критерії аналізу даних асоціативного експерименту.
10. Що розуміється під парадигматичним та синтагматичним асоціативним взаємозв'язком? Думку обґрунтуйте.
11. Охарактеризуйте різновиди логічного зв'язку всередині асоціативних пар.
12. Дайте визначення таким поняттям: метод дослідження, експеримент, експериментальна гіпотеза, вибірка досліджуваних.
13. Доберіть слова для проведення асоціативного експерименту. Самостійно проведіть вільний та ланцюжковий експеримент самі з собою. Підготуйтеся до проведення його в аудиторії.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 4

Тема: Філогенез мови

План

3. Філогенез мови.
4. Теорія походження мови:
  - виникнення мови зі звуків, що успадковані від тваринних предків;
  - створення мови силою людського розуму;
  - звуконаслідування – одна з теорій філогенезу мови;
  - трудова теорія виникнення мови;
  - жестова теорія виникнення мови.

Студенти повинні знати: поняття «філогенез мови», «теорія походження мови»; погляди лінгвістів ХІХ ст. на питання філогенезу мови та мовлення, основні їх праці; теорії походження мови: виникнення мови зі звуків, що успадковані від тваринних предків, створення мови силою людського розуму, звуконаслідування, трудова теорія виникнення мови, жестова теорія виникнення мови.

Студенти повинні вміти: аналізувати першоджерела, що стосуються питань походження мови і мовлення.

Ключові слова: філогенез мови і мовлення, філогенетичне зародження мови, звук, жест, звуконаслідування, крик, теорії філогенетичного становлення мови і мовлення.

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Дайте визначення філогенезу мови. У чому полягає трудність у розгляді цієї проблеми?
2. Які побічні дані є основою для висунення гіпотез філогенезу мови?
3. У чому полягає суть теорії виникнення мови зі звуків, що успадковані від тваринних предків? Які її недоліки? Думку обґрунтуйте.
4. Розкажіть про теорії походження мови П. Мопретюї.
5. У чому суть теорії Е. Кондильяка?
6. Розкажіть про науковий доробок Ж.-Ж. Руссо із питань походження мови. Відзначте сильна та слабкі сторони його дослідження.
7. Розкрийте суть теорії звуконаслідування.
8. У чому полягає трудова теорія походження мови, запропонована Л. Нуаре?
9. Які, на думку В. Вундта, були перші елементи комунікації?

10. Які аргументи свідчать на користь жестової теорії походження мови?
11. Які досліди проведено з мавпами щодо навчання її мовленню. Які їх результати?
12. Чому лікарі радять розвивати моторику пальців у дітей? Як це впливає на їх мовлення?
13. Підготуйте повідомлення на тему: а) мова тварин; б) тварини, що говорять; в) мовлення людей, що спілкуються з тваринами.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 5

Тема: Психолінгвістичний аналіз онтогенезу мовлення

План

1. Онтогенез мовлення.
2. Передумови виникнення потреби у спілкуванні.

Студенти повинні знати: проблему генетичної спадковості мовної здатності, учення В. фон Гумбольдта, Ж. Піаже про онтогенез мовлення; основні положення гіпотези стадіальності інтелектуального розвитку дитини; положення концепції нативізму та теорію switches (перемикачів); аспекти діяльнісно-евристичної теорії Л. Виготського, підгрунтя теорії О. Лурії; концепцію онтогенезу мовлення Н. Уфимцевої; теорію егоцентричності мови С. Рубінштейна; критерії визначення потреб спілкування Н. Авдєєвої.

Студенти повинні вміти: визначати основні положення досліджень вітчизняних та зарубіжних мовознавців та психологів про онтогенез мовлення.

Ключові слова: онтогенез мовлення, мовна здатність, стадіальність інтелектуального розвитку дитини, нативізм, теорія switches (перемикачів); діяльнісно-евристична теорія; егоцентричне мовлення, потреба спілкування, протознаки, протомова, дословесна система комунікації.

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Дайте визначення поняттю «онтогенез мовлення».
2. Охарактеризуйте внесок Ж. Піаже в теорію мисленнєво-мовленнєвого розвитку дитини.
3. Які етапи проходить дитина у своєму розвитку (Ж. Піаже)?
4. Що таке егоцентричне мовлення? Чому воно характерне для дітей?
5. Охарактеризуйте запропоновану Н. Хомським теорію switches.
6. Визначте основні постулати концепції нативізму, запропонованої Н. Хомським.
7. У чому полягає висунута Н. Хомським гіпотеза «модульності» мозку?
8. Охарактеризуйте діяльнісно-евристичну теорію Л. Виготського.
9. Що таке егоцентричне мовлення дитини за С. Рубінштейном?
10. Які завдання вирішуються психологами під час дослідження дитячого мовлення?
11. У чому полягали основні заперечення Н. Хомського?
12. Визначте три етапи розвитку дитячого мовлення за О. Леонтьєвим.
13. Наведіть власні приклади мовленнєвого розвитку дітей-мауглі (підготувати повідомлення). Опишіть умови, за яких герой Р. Кіплінга Мауглі міг би стати повноцінною людиною.
14. Визначте критерії (за Н. Авдєєвою), що є передумовами виникнення потреби у спілкуванні.

15. Які потреби спілкування визначають Л. Виготський, Л. Божович,
М. Лисіна.
16. Визначте поняття «прото-мова» та «протознаки».
17. З якою метою розроблено питальники: KID та CDI? Які їх недоліки?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 6

Тема: Особливості дитячого мовлення

План

1. Особливості дитячого мовлення.
2. Ігрові лінгвістичні «породження» у мовленні дитини.
3. «Проблемні» діти: мовлення, інтелект, знаки.

Студенти повинні знати: особливості дитячого мовлення, періоди розвитку мовленнєвої здатності дитини, основні заперечення Н. Хомського щодо біхевіористської теорії, періоди розвитку мовленнєвої здатності дитини, особливості дитячого мовлення, ігрові лінгвістичні «породження» у мовленні дитини, проблеми дітей з обмеженими можливостями.

Студенти повинні вміти: визначати та аналізувати особливості дитячого мовлення, характеризувати наукові концепції мовленнєвої здатності дитини; добирати мовний матеріал для розвитку мовлення дитини.

Ключові слова: дитяче мовлення, сензитивний період, етапи розвитку дитячого мовлення (до мовленнєвий: а) гуління, гукання й б) лепет; догматичний; етап засвоєння граматики; ігрові лінгвістичні «породження» у мовленні дитини.

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Визначте завдання, що вирішують психологи і лінгвісти у ході дослідження дитячого мовлення.
2. Охарактеризуйте сензитивний період розвитку мовленнєвої здатності дитини.
3. Дайте характеристику основних ідей концепції Н. Хомського.
4. У чому полягали основні заперечення Н. Хомського щодо біхевіористської теорії.
5. Які показники вказують на вроджену закономірність розвитку мовлення.
6. Визначте етапи розвитку дитячого мовлення до 3-х років, запропоновані О. Леонтєвим.
7. Охарактеризуйте відмінності між ситуативним та контекстним мовленням. Для якого віку характерні ці типи мовлення? Думку обґрунтуйте.
8. Які основні ігрові «породження» у мовлення дитини визначаються психолінгвістами?
9. Яке місце у мовленнєвому розвитку дитини займають процеси римотворення. Доберіть приклади віршів українською та російською мовами, які б ви запропонували дітям 4-6 років (законспектувати).
10. Придумати речення із перевернутою семантикою.
11. Охарактеризуйте особливості дитячого мовлення.
12. За якими напрямками розвивається дитяче мовлення?
13. Як відбувається процес засвоєння мовлення «проблемними» дітьми?
14. У чому полягає суть альтернативної комунікації.
15. Підготуйте повідомлення на тему: «Проблемні» діти: мовлення, інтелект, знаки.
16. Підготувати й провести психолінгвістичне дослідження ранньої дитячої словотворчості за алгоритмом (дослідження проводиться з дитиною до 3-х років шляхом спостереження або проведення інтерв'ю з батьками дитини).
  1. Складіть словничок мовлення дитини (так званої ранньої дитячої словотворчості. Типу: ляля, моква (морква), па (упав), дя (дядько).
  2. Проаналізуйте: чи відповідає словниковий запас дитини та форма її висловлювань віковій нормі (скористайтеся конспектом лекції або ін. джерелами).

3. Зробіть висновок: на якому етапі мовленнєвого розвитку знаходиться дитина. Складіть коротку характеристику цього етапу мовленнєвого розвитку дитини.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 7

Тема: Проблеми двомовності й культура

План

7. Проблеми двомовності й культура: «вимушена» двомовність і «напівкультура».
8. Двомовність: за і проти.
9. Рання двомовність.
10. Розвиток «двомовної» дитини.
11. Раннє навчання нерідної мови як система ознайомлення зі знаковими операціями.
12. Розуміння іншомовного тексту.

Студенти повинні знати: проблеми двомовності, поняття «вимушена» двомовність і «напівкультура», погляди на явище двомовності у сучасному суспільстві, проблеми та переваги ранньої двомовності та розвитку «двомовної» дитини, методика ознайомлення зі знаковими операціями.

Студенти повинні вміти: аналізувати наукову та методичну літературу із питань розвитку двомовної дитини, добирати методичні прийоми ознайомлення зі знаковими операціями.

Ключові слова: двомовність, дитячий білінгвізм, «вимушена» двомовність, «напівкультура», рання двомовність, багатонапрямок мислення, додатна та від'ємна двомовність, розвиток «двомовної» дитини, частотний словник.

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Підготуйте повідомлення на тему: Білінгвізм. Види білінгвізму.
2. Які типи двомовності розрізняють учені?
3. Що таке дитячий білінгвізм і які його позитивні сторони?
4. Як слід здійснювати мовну освіту дитини у білінгвальній сім'ї?
5. Що таке мовна самоідентифікація білінгвів?
6. Дайте визначення поняттям «напівмовність» та «двомовність», «напівкультура».
7. Які думки побутують сьогодні у суспільстві з приводу двомовності? Із чим це пов'язано.
8. Які дослідження проведено Пілом і Лямбертом? Що вони продемонстрували?
9. Що таке багатонапрямок мислення?
10. Розкрийте сутність гіпотези Куммінса і Мулкагі.
12. Що таке додатна і від'ємна двомовність.
13. Як впливає рання «двомовність» на розвиток дитини?
14. Як обґрунтував І. Епштейн думку про шкоду ранньої двомовності?
16. Які характеристики індивіда враховувалися під час вивчення ранньої двомовності?
17. Обґрунтуйте, як соціальне середовище впливає на ранню двомовність.
18. Розкрийте суть досліджень Наталли Імедадзе.
19. Які стадії виділяє Імедадзе у становленні реальної двомовної системи?
20. За яких обставин, на думку Імедадзе рання двомовність може сприяти усвідомленню знакового характеру мови та розвитку лінгвістичних здібностей?
21. Яка методика засвоєння близькоспоріднених мов?
22. Які переваги чи недоліки у ранньому навчанні нерідної мови?
23. Чи завжди ігровий метод є результативним у ході засвоєння нерідної мови?

24. Які основні проблеми виникають у сім'ї, де батьки володіють двома і більше мовами?
25. Що таке частотний словник?
26. За допомогою інтернет-видань підготуйте повідомлення про розвиток дітей у білінгвальній сім'ї.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 8

Тема: Мовленнєва діяльність в соціокультурному мовному контексті

План

4. Сприйняття мовлення.
5. Розуміння мовлення як мисленнєво-мнемічний процес, моделювання розуміння мовлення.

6. Породження мовлення.

Студенти повинні знати: моделі сприйняття мовлення, теорії сприйняття мовлення, специфіку фоносемантики як окремого психолінгвістичного направлення, етапи змістового сприйняття мовлення, роль граматики у сприйнятті мовлення, особливості динаміки розуміння мовлення, класифікації розуміння на види, інформативну здатність вербальних і невербальних засобів розуміння, породження мовлення як процес вербалізації думки, основні концепції та теорії породження мовлення.

Студенти повинні вміти: визначати категорії сприйняття, розуміння та породження мовлення, аналізувати їх; встановлювати послідовність етапів процесу породження мовлення.

Ключові слова: сприйняття, розуміння, породження, моделі сприйняття мовлення, теорії сприйняття мовлення, змістове сприйняття мовлення, динаміка розуміння мовлення, інформативна здатність, вербальні та невербальні засоби розуміння, процес вербалізації думки.

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Підготуйте самостійно відповідь на питання: Мовленнєвий акт, його типи та структура.
2. У чому полягає трудність дослідження сприйняття мовлення?
3. Обґрунтуйте основні положення моделі сприйняття мовлення І. Зимньої.
4. Як ідентифікуються звуки мовлення? Які фактори утруднюють фонетичну ідентифікацію мовленнєвих сигналів, що сприймаються?
5. У чому полягає сутність сенсорної та моторної теорій сприйняття мовлення?
6. У чому полягає робота фоносемантики як окремого психолінгвістичного напрямку?
7. Дайте визначення змістовому сприйняттю мовлення. Назвіть його етапи.
8. Обґрунтуйте погляди Л. Цветкової щодо рівнів структурної організації сприйняття.
9. Охарактеризуйте акустичну та моторну теорії механізму впізнання мовленнєвих сигналів.
10. Поясніть позитивні сторони теорій «аналіз через синтез» та інтерактивна модель сприйняття.
11. Дайте визначення поняттю «розуміння мовлення».
12. Охарактеризуйте рівні розуміння за А. Брудним та Л. Цветковою.
13. Проаналізуйте рух думки у процесі розуміння тексту за Л. Виготським.
14. Які мисленнєві дії для досягнення розуміння тексту виділено В. Знаковим.

15. Дайте визначення процесу породження мовлення.

16. У чому полягає особлива прикладна значущість моделювання процесу вербалізації думки?

17. У чому суть породження мовлення як процесу адаптаційного? Що розуміється під інтерактивністю породження мовлення?

18. Проаналізуйте моделі породження мовлення, запропоновані:

- Б. Скіннером, Ч. Осгудом;
- Ч. Осгудом;
- Н. Хомським;
- Л. Виготським.

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 9

Тема: Поняття тексту в психолінгвістиці.

Інтерпретація тексту

План

5. Поняття тексту в психолінгвістиці та лінгвістиці.
6. Категорійна ієрархія тексту (цілісність, зв'язність, членованість).
7. Параметри і категорії тексту.
8. Інтерпретація тексту як результат переведення змісту повідомлення.

9. Концепції процесів сприйняття та розуміння мовлення.

10. Загальна психолінгвістична модель процесу сприйняття і розуміння мовленнєвого висловлювання.

Студенти повинні знати: поняття тексту в психолінгвістиці та лінгвістиці; категорії і тексту (цілісність, зв'язність, членованість); параметри і категорії тексту; поняття «інтерпретація тексту»; концепції процесів сприйняття та розуміння мовлення; загальну психолінгвістичну модель процесу сприйняття і розуміння мовленнєвого висловлювання.

Студенти повинні вміти: аналізувати тексти; пояснювати тексти різних стилів та жанрів; охарактеризувати концепції процесів сприйняття та розуміння мовлення; загальну психолінгвістичну модель процесу сприйняття і розуміння мовленнєвого висловлювання

Ключові слова: текст; цілісність, зв'язність, членованість тексту; параметри і категорії тексту; «вербальність» тексту; логоцентричний і ризоморфний текст; графічно-знакова структура тексту; фрагмент тексту; рівні розуміння мовлення; інтерпретація тексту; сприйняття та розуміння мовлення; психолінгвістичну модель процесу сприйняття і розуміння мовленнєвого висловлювання.

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Чому в сучасному мовознавстві та психолінгвістиці сьогодні спостерігається інтерес до вивчення мови на рівні текст?

2. Як розглядають поняття «текст» науковці у психолінгвістиці (В. Белянін, Т. Ушакова)?

3. Розкрийте суть поняття «текст» у мовознавстві (З. Тураєва, І. Гальперін, І. Кочан, Л. Лосєної, Н. Кутіної, М. Мейєнкової та ін.).

4. Що вчені розуміють під поняттям «вербальність тексту»?

5. Як, на вашу думку, що таке «істинне володіння мовою»? (Використайте дослідження Ю.Лотмана, Л. Мурзіної.

6. Охарактеризуйте зв'язність як одну із найважливіших категорій тексту.

7. Що таке цілісність та членованість тексту?

8. Який із критеріїв тексту передбачає їхню формальну й змістову закритість.
9. Дайте визначення логоцентричного і ризоморфного тексту.
10. Випишіть тлумачення таких термінів: **а)** рубрика, основний текстовий блок (корпус тексту), автор тексту, абзац, виноска, рядок, графічне слово, графічне речення, літера та пунктуаційний знак; **б)** перелік, цитата, посилання, дата, число, скорочення, знаки, власні назви, умовні позначення.
11. Доведіть чи спростуйте твердження, що тексту поза написанням і читанням не існує.
12. Що таке графічно-знакова структура тексту? Визначте її види.
13. Охарактеризуйте параметри тексту.
14. Що таке інтерпретація тексту? Чому цей напрямок дослідження тексту привертає увагу мовознавців?
15. Випишіть із художньої літератури зразки тексту та нетексту.
16. Що таке властивості тексту та властивості сприйняття.
17. Що ми називаємо фрагментом тексту?
18. З якою метою використовуються фактичні дані у текстах?
19. Як на вашу думку, чи немає частки інтерпретації та перекручування в самому прочитанні, коли на авторський текст накладається індивідуальний досвід, сама структура особистості читача?
20. Дайте визначення поняттям «сприйняття» та «розуміння» мовлення.
21. Які рівні розуміння мовлення визначаються науковцями?
22. Визначте параметри, за якими класифікуються існуючі теорії (моделі) сприйняття мовлення.
23. Охарактеризуйте моделі сприйняття мовлення (Л. Чистович, М. Халле та К. Стівенсон, Е. Леннеберг, Л. Зіндер та А. Штерн, А. Леонт'єв).
24. Які взаємодіючі рівні процесу сприйняття визначає Л. Цветкова?
25. Доберіть тексти різних жанрів, поясніть вашу розуміння цих текстів: заголовок, основна частина та висновок.
26. На власний вибір доберіть переклади творів українських та зарубіжних письменників. Чи відрізняються ці переклади? Чи змінює, на вашу думку, це змістове наповнення тексту твору?

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ 10

Тема: Психолінгвістичні проблеми мовленнєвого мислення

План

4. Мислення і мова.
5. Проблеми внутрішнього мовлення.
6. Дуальна організація роботи головного мозку.

Студенти повинні знати: різноманітні теорії про залежність мислення і мови (мовлення); поняття про вербально-логічне мислення; форми абстрактного мислення; внутрішнє мовлення, його фази; генезис формування внутрішнього мовлення, основні особливості внутрішнього мовлення; поняття про міжпівкульну асиметрію психічних процесів; дослідження Р. Сперрі; взаємозв'язок правої та лівої півкуль головного мозку.

Студенти повинні вміти: аналізувати теорії залежності мислення і мови (мовлення); особливості розвитку внутрішнього мовлення; положення про дуальну організацію роботи головного мозку.

Ключові слова: мислення, мова (мовлення); вербально-логічне мислення, абстрактне мислення, внутрішнє мовлення, внутрішнє мовлення, міжпівкульна асиметрію психічних процесів, дуальна організація роботи головного мозку.

Питання для самоконтролю та практичні завдання:

1. Підготуйте повідомлення на тему: Поняття «мислення» у психологічній науці. Види мислення. Мислення і вікові особливості особистості».
2. Які думки вчених щодо взаємного впливу мислення на мову (мовлення) у психічному розвитку людини?
3. Розкажіть про деякі факти існування мислення без мовлення.
4. Що таке вербально-логічне мовлення?
5. Який зв'язок між логікою мислення та структурою мови?
6. Що є основною формою абстрактного мислення?
7. Аргументуйте твердження, що внутрішнє мовлення є важливим універсальним механізмом розумової діяльності людини.
8. Укажіть функції внутрішнього мовлення як проміжного етапу породження і сприйняття мовлення.
9. Які фази внутрішнього мовлення?
10. Що представляє собою внутрішнє проговорювання? У яких ситуаціях воно виявляє себе найбільше?
11. Охарактеризуйте генезис внутрішнього мовлення.
12. Що розуміється під міжпівкульною асиметрією психічних процесів?
13. Охарактеризуйте передісторію появи концепції домінанти півкуль.
14. Розкажіть про дослідження Р.Сперрі.
15. Здійснення якого роду психічних функцій контролює права півкуля, а ліва?
16. Як пригнічення лівої (правої) півкулі впливає на формування мовлення пацієнта?
17. Поясніть компліментарність роботи правої та лівої півкулі головного мозку та розвиток творчих здібностей.
18. Який зв'язок існує між ступенем асиметрії та статтю?

ПИТАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Психолінгвістика як наука. Предмет, напрями, завдання та основні поняття психолінгвістики.
2. Головні проблеми психолінгвістики.
3. Психологічне дослідження мовлення.
4. Історія зародження та розвитку психолінгвістики.
5. Філософські, психологічні та лінгвістичні витоки психолінгвістики.
6. Актуальні напрями сучасної психолінгвістики.
7. Значення доробку Бодуена де Куртена у становленні психолінгвістики.
8. Біологічна концепція мови А. Шлейхера.
9. Х. Штейнталь – основоположник психологічного напрямку в мовознавстві.
10. Внесок Л. Блумфілда у розвиток біхеовіризму.
11. Концепція зв'язку мовлення й думки, духу народу; мови як витвору народної мовної свідомості, психологічної мовленнєвої організації індивіда у працях О. Потебні.
12. Нейропсихолінгвістика як дослідження психофізіологічних механізмів породження й розпізнавання мовлення.
13. Актуальні питання патопсихолінгвістики.
14. Перспективи розвитку лінгвістичної гендерології та її вплив на психолінгвістику.
15. Моделюванням вербальної поведінки у системах штучного інтелекту.
16. Психолінгвістика у колі суміжних наук. Прикладні аспекти психолінгвістики.
17. Мова як багатоаспектний феномен. Мова як діяльність. Поняття діяльності, види діяльності.
18. Терміни «мова», «мовлення», «мовленнєва діяльність». Мова як енергія в роботах В. фон Гумбольдта.
19. Мовні явища у контексті психолінгвістичного аналізу.
20. Мовна здібність: структура, зміст.
21. Мовленнєва діяльність, її структура та механізми. Поняття мовленнєвої діяльності в роботах Л. Щерби.
22. Моделі мовленнєвої діяльності (модель Ч. Осгуда).
23. Моделі мовленнєвої діяльності (модель безпосередніх складників).
24. Моделі мовленнєвої діяльності (модель Н. Хомського).
25. Моделі мовленнєвої діяльності (модель І. Шлігера).
26. Моделі мовленнєвої діяльності (модель В. Левелта).
27. Моделі мовленнєвої діяльності (модель Т. Ахутіної).
28. Моделі мовленнєвої діяльності (модель Л. Виготського).
29. Моделі мовленнєвої діяльності (модель М. Жинкіна).
30. Моделі мовленнєвої діяльності (модель І. Зимньої).
31. Моделі мовленнєвої діяльності (модель О. Залевської).
32. Визначте головні принципи теорії мовленнєвої діяльності.
33. Мова як енергія в роботах В. фон Гумбольдта.
34. Експлікація психіки й мовленнєва поведінка особистості (Л. Виготський, О. Леонтьєв, С. Рубінштейн).
35. Основні поняття і терміни експериментальної психолінгвістики.
36. Асоціативний експеримент у психолінгвістиці.
37. Класифікації методів відомі у психолінгвістичній науці.

38. Асоціація та її види.
39. Основні етапи історії виникнення асоціативного експерименту.
40. Суть методу вільних асоціацій. Діагностичні можливості його використання.
41. Ланцюжковий асоціативний експеримент. Умови і особливості проведення. Спрямований асоціативний експеримент, його переваги.
42. виникнення мови зі звуків, що успадковані від тваринних предків; створення мови силою людського розуму.
43. Філогенез мови. Теорії походження мови: звуконаслідування; трудова теорія виникнення мови; жестова теорія виникнення мови.
44. Онтогенез мовлення. Проблема генетичної спадковості мовної здатності, учення В. фон Гумбольдта.
45. Онтогенез мовлення. Ж. Піаже про онтогенез мовлення.
46. Онтогенез мовлення. Положення концепції нативізму та теорія switches (перемикачів).
47. Онтогенез мовлення. Аспекти діяльнісно-евристичної теорії Л. Виготського, підґрунтя теорії О. Лурії.
48. Онтогенез мовлення. Концепція онтогенезу мовлення Н. Уфимцевої.
49. Онтогенез мовлення. Теорія егоцентричності мови С. Рубінштейна.
50. Онтогенез мовлення. Критерії визначення потреб спілкування Н. Авдєєвої.
51. Передумови виникнення потреби у спілкуванні.
52. Особливості дитячого мовлення.
53. Періоди розвитку мовленнєвої здатності дитини.
54. Ігрові лінгвістичні «породження» у мовленні дитини.
55. «Проблемні» діти: мовлення, інтелект, знаки.
56. Проблеми двомовності й культура: «вимушена» двомовність і «напівкультура».
57. Двомовність: за і проти. Раннє навчання нерідної мови як система ознайомлення зі знаковими операціями.
58. Рання двомовність. Розвиток «двомовної» дитини.
59. Суть досліджень Наталли Імедадзе.
60. Сприйняття мовлення.
61. Розуміння мовлення як мисленнєво-мнемічний процес, моделювання розуміння мовлення. Рівні розуміння за А. Брудним та Л. Цветковою.
62. Розуміння мовлення. Проаналізуйте рух думки у процесі розуміння тексту за Л. Виготським.
63. Розуміння мовлення. Мисленнєві дії для досягнення розуміння тексту за В. Знаковим.
64. Породження мовлення. Прикладна значущість моделювання процесу вербалізації думки.
65. Поняття тексту в психолінгвістиці та лінгвістиці.
66. Категорійна ієрархія тексту (цілісність, зв'язність, членованість).
67. Параметри і категорії тексту.
68. Інтерпретація тексту як результат переведення змісту повідомлення.
69. Концепції процесів сприйняття та розуміння мовлення.
70. Загальна психолінгвістична модель процесу сприйняття і розуміння мовленнєвого висловлювання.
71. Теорії про залежність мислення і мови (мовлення).

72. Внутрішнє мовлення, його фази. Генезис формування внутрішнього мовлення, основні особливості.
73. Дуальна організація роботи головного мозку.
74. Поняття «мислення» у психологічній науці. Види мислення. Мислення і вікові особливості особистості».
75. Охарактеризуйте дослідження Р. Сперрі.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Белянин В. П. Психолінгвістика: учеб.. М.: Флінта: Московський психолого-соціальний інститут, 2004. 232 с.
2. Выготский Л. Мышление и речь. М.: Лабиринт, 1996. 416 с.
3. Горелов И. Н., Седых К. Ф. Основы психолінгвістики. М.: Лабиринт, 2004. 316 с.
4. Жинкин Н. Речь как проводник информации. М.: Наука, 1982. 160 с.
5. Залевская А. А. Введение в психолінгвістику. М.: Лабиринт, 1999. 160 с.
6. Засекіна Л. В., Засекін С. В. Вступ до психолінгвістики: навч. посіб. Острог: Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2002. 168 с.
7. Зимняя И. Лингвопсихология речевой деятельности. Москва-Воронеж, 2001. 432 с.
8. Ковшиков В. А. Психолінгвістика. Теория речевой деятельности. М.: АСТ: Астрель, 2007. 318 с.
9. Куранова С. І. Основи психолінгвістики: навч. посіб. К.: ВЦ Академія, 2010. 208 с.
10. Леонтьев А. А. Основы психолінгвістики. 3-е изд. М.: Наука, 2003. 287 с.
11. Методичні рекомендації до курсу «Психолінгвістика» / укладач: К. А. Марчук. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2017. 39 с.
12. Настин И. В. Психолінгвістика. М.: Московський психологічний соціальний інститут, 2007. 180 с.
13. Уланович О. И. Психолінгвістика: учеб. пособие. Минск: изд-во Гревцова, 2010. 240 с.
14. Шахнарович А. М. Проблемы психолінгвістики. М.: Наука, 1987. 237 с.

Додаткова

1. Актуальные проблемы современной лингвистики: учеб. пособие / Сост. Л. Н. Чурилина. М.: Флінта: Наука, 2007. 416 с.
2. Алефиренко Н. С. Современные проблемы науки о языке: учеб. пособ. М.: Флінта: Наука, 2005. 416 с.
3. Бадмаев Б. Ц., Малышев А. А. Психология обучения речевому мастерству. М.: Гуманит. изд. Центр ВЛАДОС, 1999. 224 с.
4. Басова Н. Педагогика и практическая психология. Ростов-на-Дону: Феникс, 2000. 416 с.
5. Бацевич Ф. С. Атмосфера спілкування: спроба психолінгвістичного дослідження. *Мовознавство*. 2002. №№ 4–5.
6. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підр. К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
7. Білецький А. О. Про мову і мовознавство: навч. посіб. студ. філол. спец. вищ. навч. закладів. К.: «АртЕк», 1996. 224 с.
8. Богоявленский Д. Н., Менчинская Н. А. Психология усвоения знаний в школе. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1959. 298 с.
9. Бондаренко О. Ф. Факторний аналіз психолінгвістичних особливостей висловлювання у психотерапії. *Мовознавство*. 1991. № 4.
10. Брудний А. Понимание как философско-психологическая проблема. *Вопросы философии*. 1975. № 10. С. 109–117.
11. Бухтиярова С. Психолінгвістическіе і психологіческіе основи усвоения личностно ориентированной лексики / *Прикладная психология и психоанализ*. 2004. № 4. С. 61–64.
12. Ваганев А. Г. Мифологическое мышление в создании современного человека / *Мир психологии*. 2003. № 3. С. 62
13. Винославская О. В., Андрейченко Н. Г. Розвиток практичної компоненти комунікативної компетентності студентів технічних університетів / *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 12. С. 65–69.
14. Вікова психологія / за ред. Г. С. Костюка. К.: Рад. шк., 1976. 269 с.
15. Власова О. І. Педагогічна психологія: навч. посіб. К.: Либідь, 2005. 400 с.
16. Вопросы психологии познавательной деятельности школьников и студентов. М.: Наука, 1988. 216 с.
17. Выготский Л. Педагогическая психология М. : Педагогика, 1991. 479 с.
18. Гавриш Н. Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. Донецьк: ТОВ «Либідь», 2001. 218 с.
19. Гальперин И. Р. Информативность единиц языка. Москва: Высшая школа, 1974. 175 с.

20. Гойхман О. Я., Надеина Т. М. Основы речевой коммуникации: учеб. для вузов. М.: ИНФРА. 272 с.
21. Григорьева В. Н., Даулетова В. В. В конфликте может выиграть каждый. *Библиотека*. 2003. № 12. С. 64
22. Гришенин В. Организация информации в тексте. *Научная речь. Лингводидактические аспекты написания и преподавания*: сб. научн. трудов. М. Изд-во ун-та дружбы народов, 1988. С. 4–13.
23. Гумбольдт В. Избранные труды по общему языкознанию. М.: Знание, 1984. 70 с.
24. Дубравська Д. М. Основи психології: навч. посіб. Львів: Світ, 2001. 280 с.
25. Жинкин Н. Коммуникативная система человека и развитие речи в школе. М.: Просвещение, 1969. 104 с.
26. Жинкин Н. Психологические основы развития мышления и речи. *Русский язык в школе*. 1985. № 1. С. 47–54.
27. Журавлев И. Психолого-лингвистичний аналіз суб'єктивності. *Психологічний журнал*. 2004. № 4. С. 66–74.
28. Залевская А. А. Психолінгвістический похід к аналізу мовних явищ. *Вопросы языкознания*. 1999. № 6. С. 15–19.
29. Зимняя И. Предметный анализ текста как продукта говорения. Смысловое восприятие речевого сообщения. М.: Наука, 1976. С. 38–56.
30. Зимняя И. Педагогическая психология: учеб. для вузов. изд. 2-е, доп., испр. и перераб. М.: Логос, 2000. 384 с.
31. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність (від Олександра Потебні до гіпотези мовного релятивізму). Львів: Літопис, 2002. 304 с.
32. Кузьменко Е. Психолінгвістическіе і психологіческіе аспекти особисто орієнтованого спілкування. *Прикладна психологія і психоаналіз*. 2004. № 4. С. 65–71.
33. Леонтьев А. Психологические проблемы массовой коммуникации. М.: Наука, 1974. 146 с.
34. Леонтьев А. Язык, речь, речевая деятельность. М.: Просвещение, 1969. 214 с.
35. Леонтьев А. А. Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии. *Избранные психологические труды*. М.: Российская академия образования. Моск. психолого-соц. ин-т., 2001. 364 с.
36. Лурия А. Язык и сознание / Под ред Д. Хомской. М.: Изд-во МГУ, 1979. 320 с.
37. Мазурка И. Психологические и лингвистические аспекты исследования личности в научной и художественной литературе. *Прикладная психологія і психоаналіз*. 2004. № 4. С. 50–55.
38. Маркова А. Психология усвоения языка как средства общения. Москва: Наука, 1974. 218 с.
39. Маслова В. А. К построению психолінгвістической модели коннотации. *Вопросы языкознания*. 1989. № 1. С. 12–15.
40. Маслова В. А. Когнітивна лінгвістика: учеб. пособ. Минск: ТетраСистемс, 2005. 256 с.
41. Мельник О. Чо таке психолінгвістика? *Іностранные языки в школе*. 2004. № 4. С. 82–85.
42. Науменко Т. В. Психологические методы воздействия на массовую аудиторию. *Вопросы психологии*. 2003. № 6. С. 63–71.
43. Немов Р. Психология: словарь-справочник. В 2-х ч. М.: Изд-во ВЛАДОС-ПРЕС, 2003. Ч. I. 304 с.
44. Педагогическое речеведение: Словарь-справочник. Изд. 2-е./ Под ред. Т. А. Ладыженской и А. К. Михальской. М.: Флинта, Наука, 1998. 312 с.
45. Пленкин Н. Умение создавать текст. *Русский язык в школе*. 1981. № 5. С. 13–5.
46. Потебня А. Мысль и язык. К.: СИНТО. 1993. 163 с.
47. Потебня А. Эстетика и поэтика. М.: Знание, 1976. 614 с.
48. Протасова Е. Ю. Функциональная прагматика: вариант психолінгвістики или общая теория языкознания? *Вопросы языкознания*. 1999. № 1. С. 34–39.
49. Рискаль Н. М. Про психологічну семантику діалогічного тексту. *Практична психологія та соціальна робота*. 2006 № 2. С. 4–7.
50. Романов Д. А. Психолінгвістическое обоснование эмоциональной идентификации. *Вопросы языкознания*. 2005. № 1. С. 14–17.
51. Свиридова Л. Эмоциональность и ее связь с психологическим фактором в текстовом аспекте. *Прикладная психологія і психоаналіз*. 2004. № 4. С. 56–60.

52. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: Термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля, 2006. 460 с.
53. Слобін Д., Грін Дж. Психолінгвістика. М.: Прогресс, 1976. 349 с.
54. Фердінан де Соссюр. Курс загальної лінгвістики / пер. з фр. А. Корнійчук, К. Тищенко. К.: Онова. 1998. 230 с.
55. Філіппова І. Ю. Міжкультурна комунікація. Психологічний дискурс. *Практична психологія та соціальна робота*. 2004. № 4. С. 5.
56. Фрумкіна Р. М. Психолінгвістика: учеб. пособ. для студ. высш. учебн. заведений. М.: Издательский центр «Академия», 2003. 320 с.
57. Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Л.: Наука, 1974. 395 с.